

Raquel (Lucas) Platero

ZAPROSITI ZA ROKO?

POLITIKA IN ISTOSPOLNE ZAKONSKE ZVEZE V ŠPANIJU

UVOD

Leta 2005, ko je bil španski Civilni zakonik spremenjen tako, da je omogočil istospolne poroke, so bila pričakovanja velika. Za mednarodno skupnost je bilo to presenečenje, saj je imela Španijo za konzervativno in staromodno državo. Podoba pa ni upoštevala vrste preobrazb te katoliške države, ki je potekala od diktature do kompleksne sekularizacije, individualizacije in razcveta družbenih gibanj. Od uveljavitve zakonodaje, ki legalizira sklenitev istospolne zakonske zveze, je preteklo že pet let, tako da je mogoče z določene razdalje že opazovati družbene spremembe, ki so jo tovrstne zakonske zveze omogočile.

Po podatkih španskega Nacionalnega inštituta za statistiko je pravico do poroke izkoristilo 16.060 gejevskih in lezbičnih parov (podatki za leta od 2005 do 2009). Podatek je treba razumeti v kontekstu. Kako to, da je sklenitev istospolne zakonske zveze v Španiji sploh mogoča? Argentina, Belgija, Kanada, Nizozemska, Islandija, Norveška, Portugalska, Južnoafriška republika in Švedska (ter posamezne ameriške zvezne države, kot so Connecticut, Iowa, Massachusetts, New Hampshire, Vermont in Washington, ter Ciudad de Mexico) sestavljajo okviren zemljevid pravic. Zato si ne morem kaj, da se ne bi spraševala, kako je možno, da je Španija postala članica tega ekskluzivnega kluba pravic za seksualne manjšine? V kakšnih razmerah se pojavi odobravanje istospolne poroke? In kako to vpliva na špansko družbo?

V članku preučim načrtovanje španske politike sklepanja zakonskih zvez, njen nastanek

in posledice. Poleg tega analiziram zbrane podatke, še posebej pozorno razlike med spoloma in druga intersekcijna vprašanja, ki so vredna pozornosti. Sama zagovarjam potrebo po globljem premisleku o neželenih učinkih načrtovanja politike, še posebej kadar so te politike utemeljene na nevtralni perspektivi, ne da bi upoštevale resnične posledice, ki jih imajo za življenje ljudi. Takšen premislek je lahko uporaben za nadaljnje načrtovanje politik enakosti pa tudi za seksualne manjšine.

ZAKAJ V ŠPANIJU?

Kaj povzroči, da ultrakatoliška in konzervativna država, kot je Španija, sprejme zakon, ki legalizira sklenitev istospolnih porok? Raziskovalci po navadi vidijo dve resničnosti: tradicionalno Španijo, povezano s Francovo diktaturo, in sodobno, spreminjajočo se državo – kakor da v naši zgodovini in kulturni evoluciji ne bi bilo nobene povezave med njima. Današnji položaj je posledica postopnih sprememb, zgodovine, na katero so vplivale želje ljudi po modernosti, in potrebe, da bi bili prepoznani kot napredna država, s čimer bi nadomestili toliko izgubljenih let.

V šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja so španski filmi prikazovali spremembe, ki so bile posledice ruralnega eksodusa, postopne urbanizacije in turizma: podobe čudovitih Švedinj in majhnih, poraščenih latino ljubimcev so potrjevale percepcijo Španije kot – v primerjavi z drugimi – zaostale države z velikim odporom proti neustavljivim spremembam. Socialni konflikti so postajali vse vidnejši in

so bili povezani z vključevanjem žensk na trg delovne sile ter s cikli gospodarskega razvoja in kriz. Poleg tega je širši dostop do izobrazbe povzročil socialno mobilnost. V družbi sta se uveljavljali še sekularizacija in spreminjanje tradicionalnih družbenih vrednot.

Skratka, Španija je doživela vrsto sprememb, ki so vplivale na delovanje države in gospodarstva, pa tudi na organiziranost civilne družbe. Španci so bili torej katoličani iz dolžnosti, javno so izražali podporo političnemu režimu, a so hkrati imeli dvojna merila. S pojavom demokracije verska morala ni bila več del delovanja države in nastal je prostor za določeno življenjsko etiko in osebno svobodo. Vse to je sprožilo hitro sekularizacijo.

Prehod v demokracijo po Francovem režimu je bil odskočna deska za dostop do pravic, kot so svoboda govora, svoboda zbiranja in združevanja, svobodne volitve parlamenta, enakost žensk in ureditev pravnega statusa zunajzakonskih otrok itn. Prvo gibanje za pravice homoseksualcev sega v to prehodno obdobje in je bilo zvečine povezano z levičarskimi strankami. Takratni homoseksualni aktivisti in aktivistke so se še z nekaterimi drugimi družbenimi skupinami zavzemali za odločnejši rez z diktaturo. V rekordnem času so bili sprejeti zakoni, ki so ljudem podelili najosnovnejše demokratične pravice, do vstopa Španije v Evropsko unijo (1986) pa so bili postavljeni temelji, ki so bili potrebni za izenačitev pravic z ravnijo pravic, ki so bile dosežene v drugih demokratičnih državah. Spremembe v smeri priznanja pravic so se dogajale hitreje kot v večini drugih držav, saj je bil naš zaostanek večji.

To je imelo več posledic: pridobljene pravice pogosto niso imele enakih družbenih vezi kot v državah, kjer je bilo uveljavljanje teh pravic bolj splošno razširjeno. Po drugi strani pa so nosilci interesov dosegli »naprednejše« zakonske formulacije, in sicer prav zato, ker so jih sprejemali pozneje in so torej lahko upoštevali dotedanje izkušnje drugih držav.

Prav pridruževanje EU je izražalo željo po spremembah in modernosti, prizadevanje, da bi Španija med državami, ki oblikujejo tok zgodovine, spet dobila pomembno mesto, kot ga je

nekdaj že imela. Želja je vodila k legitimizaciji proevropskih argumentov pri vseh političnih strankah, ne glede na njihovo barvo. Družbene vrednote so se postopoma, čeprav na videz paradoksalno, spremenile: želja po spremembah in napredku je obstajala skupaj s tradicionalnimi normami. Pedro Almodóvar je prikazoval, kako so bili mladi v osemdesetih letih razočarani nad demokratično tranzicijo.¹ Upodobil je revolucionarno in ustvarjalno generacijo, ki je zaradi svoje nebrzdane spolnosti, uporabe drog in glasbe povzročala socialne nemire. Prav v tem spreminjajočem se ozračju je podpolkovnik Antonio Tejero izvedel državni udar (1981). To je bil izraz želje določenega dela družbe, da bi se Španija vrnila h konzervativnim vrednotam diktature. Napetost med napredkom in nazadovanjem se je v osemdesetih razrešila v prid zagovornikov napredka, spopadanje z gospodarsko krizo pa je sovpadlo tudi z vznikom civilnih svoboščin, ki sta jih prinesla zakona o razvezi (1981) in dekriminalizaciji abortusa v treh okoliščinah (1983),² z ustanovitvijo Ženskega inštituta (1983) pa tudi začetek politik, ki se zavzemajo za enakosti med spoloma itn.

V drugi polovici osemdesetih je začela delovati nova generacija lezbičnih aktivistk in gejevskih aktivistov. Ukvarjali so se predvsem z identitetno politiko. V devetdesetih pa so lgbt organizacije svojim skupnostim začele zagotavljati storitve, še posebej v povezavi s krizo, ki jo je povzročil aids. Aktivizem je imel podporo v javnih politikah in nekatere organizacije so si pri oblikovanju politike pridobile pomemben vpliv. Pravzaprav je v devetdesetih mobilizacija za pravno ureditev istospolnih partnerstev kot del boja za gejevske in lezbične pravice pri oblikovalcih politike naletela na ugoden odziv.

Prav tako lahko v devetdesetih letih željo po modernosti in napredku vidimo v dveh

¹ Almodóvarjeva filma, ki upodabljata t. i. madridsko gibanje (*movida madrileña*), sta *Pepi, Luci, Bom in druga običajna dekleta* [*Pepi, Luci, Bom y otras chicas del montón*] (1980) in *Labiirint strasti* [*Laberinto de pasiones*] (1982).

² Potem ko je bil zakon iz leta 1983 spoznan za neustaven, je Španija leta 1985 v primerih posilstva, hude poškodbe fetusa in velike nevarnosti za duševno ali telesno zdravje ženske delno legalizirala splav.

mednarodnih dogodkih: olimpijskih igrah v Barceloni in svetovni razstavi v Seville (1992). Potekala sta prav v času svetovne gospodarske krize, ki je v Španiji povzročila drastično povečanje inflacije in brezposelnosti.

Španija je zaostanek v razvoju glede na sosednje države nadomestila z uveljavitvijo več ključnih zakonodajnih sprememb, ki so bile usmerjene v odpravljanje razlik med spoloma ter v uveljavljanje seksualnih in reproduktivnih pravic. Spremembe pa so prinesle tudi družbene konflikte. To kaže, da napredek ni linearen, ampak spominja na gibanje nihala.

Spremembe so bile posledica zgodovine političnih sprememb, v katerih je vsako od teh vprašanj sprožalo polarizacijo diskurza. Bolj ko so bile spremembe in potreba po dohitevanju Zahoda na področju pravic, tehnologije in udeležbe vidne, silovitejši je bil odziv konzervativcev. Pravzaprav je vsaka sprememba še okrepila najkonzervativnejša stališča, ki so povezana s katoliško cerkvijo. Hkrati pa se je okrepil tudi položaj strank in družbenih gibanj, ki se zavzemajo za državljanske pravice, saj so zahteve družbenih gibanj prevzele tudi politične stranke. Ta politični preobrat se je zgodil sredi devetdesetih let in je bil posebej očiten v naslednjem desetletju. Vsak korak naprej je torej pomenil vnovično afirmiranje stališč, ustvarjanje napetosti in ustvarjanje diskurzov, ki so koristili različnim političnim akterjem.

Dodaten vir napetosti izhaja iz konfliktov med osrednjo vlado, ki promovira ali preperečuje te spremembe, in pokrajinskimi vladami, ki svojo politiko pravic uravnavajo glede na to, koliko se njihova politična barva ujema z barvo osrednje oblasti oziroma glede na njihova zavzništva z osrednjo vlado (kot lahko vidimo na primeru zmernih desnih nacionalističnih strank in njihovega sodelovanja s socialistično vlado).

Pri konzervativnih silah je bilo opaziti stopnjevanje protestov, ki so prevzeli obliko levičarskih akcij iz prejšnjega desetletja. Katoliška cerkev je tako na veliko organizirala ulične proteste in se glede vprašanj istospolne poroke, novega šolskega predmeta državljanske vzgoje in reformiranja pravice do splava zavzemala za ugovor vesti in državljansko nepokorščino.

Katoliška cerkev je v Španiji politično zelo navzoča, saj ima z državo sklenjen poseben gospodarski sporazum, ki ji daje predustavne privilegije. Španija je torej nekonfesionalna država, še zdaleč pa ne tudi sekularna.

V globaliziranosti, ki Španijo povezuje z drugimi državami, je očitna vse večja individualizacija družbe. Povezana je z razvojem državljanskih prostorov in korenitimi spremembami institucije družine in družinskih razmerij.³ Družbeni nadzor se je s spremenjenimi družbenimi vrednotami, ki so tesneje povezane s produktivnostjo in neodvisnostjo, spremenil. Država pa kljub temu vse bolj nadzira zasebno sfero, telesa in odnose.

Čeprav so posamezniki in posameznice postali pomembnejši, imajo svojo vlogo, le dokler so del družbene mreže, imenovane družina. Gre za institucijo, ki je ni moč problematizirati in brez katere v šibki socialni državi človek ne more preživeti. Veliko najbolj žgočih problemov starajoče se države je povezanih z vprašanjem, kako poskrbeti za ljudi, ki potrebujejo skrbstvo, a jim primanjkuje virov, ki bi povečali njihovo samostojnost.

Poleg že omenjenih sprememb in napredka so k uveljavitvi istospolne poroke pripomogle posebne politične okoliščine. Potem ko so leve stranke v svoj politični program vključile nekatere zahteve družbenih gibanj, je socialistična stranka v svoj predvolilni program vključila še istospolne poroke. A šele ko so socialisti sestavili novo vlado, je njihov predlog postal ekspliciten: popolna izenačitev gejevskih in lezbičnih zakonskih zvez z zakonskimi zvezami med moškim in žensko. Bombni napadi, ki so se zgodili 11. marca 2004, tri dni pred splošnimi volitvami, so pripomogli k porazu konzervativne stranke, ki

³ S sprejetjem španske ustave leta 1978 je bila omogočena razveza zakonske zveze, 39. člen pa je določal, da mora javna oblast zagotavljati »popolno zaščito otrok, ki so pred zakonom enaki, ne glede na družinska razmerja, in zaščito mater, ne glede na njihov zakonski stan«. S tem je bilo omogočeno ugotavljanje očetovstva. Koncept naravnega otroka je izginil, razlike med zakonskimi in nezakonskimi otroki pa ni bilo več. Vendarle je bilo treba počakati do leta 1981, da se je glede Družinskega zakona spremenil tudi Civilni zakonik (Osborne 2004: 264–265).

je bila v dotedanjih javnomnenjskih raziskavah na prvem mestu. Zaradi njihovega napačnega ravnanja ob terorističnih napadih so socialisti na volitvah nepričakovano zmagali.

Vprašanja sprememb niso preprosta ali enoznačna. So del globalnih individualizacijskih sprememb, zagotavljanja razpoložljivosti trga dela pa tudi same španske zgodovine. Del potrebe po prenehanju zatrevanja, da je »Španija drugačna«, da bi upravičili njeno upiranje spremembam in ponovnemu zavzetju ustreznega političnega in družbenega mesta v Evropi. Pomembna je tudi želja po gospodarskem, družbenem in političnem napredku. Želja, ki je povezana s špansko napredno preteklostjo ter s prvo in drugo republiko, z našo sredozemsko naravo glede ritmov, norm in identitet... Gre pa tudi za vprašanje naključja, spreminjajočega se političnega okolja, kjer zahteve družbenih gibanj postanejo politične teme in pozneje javna politika. Hkrati je treba poudariti, da se spremembe, kot je istospolna poroka, dogajajo v tradicionalnih vrednostnih okvirih, ki pravzaprav ostajajo neproblematizirani. Španija omogoča istospolno poroko, pa tudi ugovor vesti proti predmetu državljanska vzgoja. Spremembe se torej dogajajo postopno, hkrati pa vedno nastajajo produktivni družbeni konflikti. Za konec še tole: Španci so radi nekaj posebnega, s tem pritegnejo mednarodno pozornost in lahko rečejo, da se v njihovi državi sprejemajo pomembne odločitve – tudi ko se govori o istospolnih porokah.

KAJ VKLJUČUJE ISTOSPOLNA ZAKONSKA ZVEZA?

Zakon 13/2005, ki je reformiral Civilni zakonik glede pravice do sklenitve zakonske zveze, tehnično prinaša le preprosto spremembo zakonika (Forcada 2005: 27). Samostalnika »mož in žena« je nadomestil s spolno nevtralnimi izrazi, na primer »zakonca«, in v 44. členu Civilnega zakonika dodal odstavek, ki določa, da imajo poročeni pari enake pravice in dolžnosti ne glede na to, ali so istega ali nasprotnega spola. Določba ohranja izraz »zakonska zveza«, čeprav je pri najbolj konzervativnih skupinah zbudil veliko nasprotovanja – te skupine so namesto tega

predlagale uveljavitev pravice do civilnega partnerstva na nacionalni ravni. Novi zakon vsebuje vse pravice, ki so povezane z zakonsko zvezo, na primer dedovanje, državljanstvo, posvojitve otrok, posvojitve otrok partnerja/partnerke, davčne olajšave in razvezo (Platero 2007 a).

Zakon je pred sprejemom sprožal veliko razprav, še posebej glede pravice do posvojitve otrok. Raziskave Centra za sociološke raziskave in Gallupovega inštituta (2004) so pokazale, da večina podpira istospolne poroke, ne pa pravice istospolnih zakoncev do posvojitve otrok.⁴ V resnici se je večina razprav pred legalizacijo istospolnih porok ukvarjala s povezavo homoseksualnosti z zlorabo otrok in z vprašanjem, ali naj bo pravica do posvojitve ločena od sklenitve zakonske zveze ali povezana z njo. Izraz »zakonska zveza« je bil prav tako v nasprotju s »civilnim partnerstvom«, ki je ponekod na regionalni ravni že obstajalo. Lgbt gibanje se je odzvalo s kampanjo »Tudi mi smo družine« (2005), ki je širila sporočilo o normalnosti različnih vrst družin.

Med razpravo v kongresu je socialistična vlada zagovarjala stališče, da poroka ni ne naravna ne božja. Predsednik vlade Zapatero (2005) je izjavil:

Zakonska zveza bo takšna, kakršno bo želela vsakokratna vlada. S tem zakonom s priznanjem pravic ljudem vračamo spoštovanje in dostojanstvo, potrjujemo identiteto in svobodo določeni manjšini.

Leva koalicija je zatrjevala, da istospolna zakonska zveza simbolizira formalno enakost in da z njo

stopamo še en korak naprej proti svobodi vsakega posameznika/posameznice, da postane polnopravni državljan/državljanica, da je del Evrope pravic in svoboščin in da vsi skupaj postanemo prvorazredni državljani. (Navarro Casillas 2005.)

⁴ V Gallupovi raziskavi je 61,2 % španske populacije podpiralo istospolne poroke, 54 % vprašanih pa je menilo, da istospolni pari lahko posvojijo otroke. Po podatkih Centra za sociološke raziskave pa je 66,2 % vprašanih podpiralo istospolne poroke, 48,2 % pa je menilo, da gejevski in lezbični starši lahko posvojijo otroke.

Na drugi strani pa je konzervativna stranka 28. septembra 2005 predlagala razveljavitev Zakona 13/2005 – njihove pritožbe Ustavno sodišče do danes še ni razrešilo.⁵ Poleg tega je večkrat izjavila, da bo zakon odpravila, ko bo spet prišla na oblast.

Gre za transformativni zakon z veliko simbolno močjo, saj končuje formalno diskriminacijo istospolnih parov. Vendar pa je Zakon 13/2005 – v nasprotju z njegovim duhom, da naj bi odpravil zgodovinsko diskriminacijo – zaradi pomanjkanja spolne in interseksijske perspektive povzročil posebne nove oblike diskriminacije. Pomanjkanje spolne perspektive je povezano s tradicionalno nevidnostjo lezbijk v primerjavi z geji in z manjšo močjo lezbičnih organizacij v homoseksualnem lobiju (Osborne 2008). Po sprejetju zakona lezbijkam v zakonskih zvezah še vedno niso priznavali starševstva. To je odpravil 7. člen Zakona 3/2007,⁶ ki je bil posledica številnih protestov. Neodgovorjena ostajajo še druga vprašanja, na primer prepoved donacije jajčec znotraj lezbičnih zakonskih zvez (Zakon o pomoči pri oploditvi 45/2003), saj je donacija jajčec dovoljena le anonimnim darovalkam, ali kaj storiti z otroki, ki so bili rojeni nadomestnim staršem v tujini,⁷ če njihovi straši zdaj želijo špansko državljanstvo (saj je nadomestno starševstvo v Španiji prepovedano) – prve takšne vloge so bile vložene leta 2009.

Ko je bil Zakon 13/2005 sprejet in ga je bilo treba začeti uresničevati, se je pojavilo nekaj težav, saj so posamezni sodniki trdili, da ne morejo poročati tujih državljanov, če prihajajo iz držav, ki ne priznavajo istospolne zakonske

zveze. Primer: vloga za sklenitev zakonske zveze med Špancem in Indijcem v Barceloni je bila zavrnjena, saj Indija ne omogoča takšne zakonske zveze. Kmalu po tem, 22. julija 2005, pa je sodnik v Kataloniji odločil, da je treba omogočiti sklenitev zakonske zveze med Španko in Argentinko, saj je pravici do poroke dal prednost pred dejstvom, da Argentina takšnih zakonskih zvez takrat ni dovoljevala (Ipsnoticias). Razprava o tem se je končala nekaj dni pozneje, 27. julija 2005, ko je Skupščina tožilcev dovolila sklenitev zakonske zveze tudi ljudem iz držav, kjer sklenitev istospolne zakonske zveze ni mogoča. Težave z uveljavitvijo zakona so bile posledica načrtovanja politike, ki ni upoštevalo možnosti takšne interpretacije zakona v primeru tujih državljanov in zato te možnosti ni zapisalo v posebnem členu zakona. Enako se je zgodilo v primeru priznavanja starševstva pri poročenih lezbičnih parih.

Kot smo videli, pravica do sklenitve zakonske zveze z osebo istega spola ni kar padla z neba. Gre za najpomembnejši dosežek dolgotrajnega boja za priznanje pravice do istospolne poroke, ki so jo od devetdesetih let 20. stoletja zahtevala levičarska in lgbt gibanja (Platero 2007 a: 331–332). Pravica je bil dosežena v času, ko so levičarske stranke gradile koncept državljanstva, ki zahteva širše kompromise z družbenimi gibanji (Calvo 2005: 33) in pomeni vzpostavitev »enakosti« (Platero 2007 a).

Družbene manjšine na zakonsko zvezo pogosto gledajo kot na statusni simbol (ali simbol izključevanja), zato je uveljavljanje te pravice izraz vključujočega državljanstva in modernosti (Borrillo 2009). Zakonska zveza med osebama istega spola in romski poročni obredi (oziroma nepriznavanje teh obredov)⁸ spodkopavajo najbolj tradicionalen koncept te institucije. V tem pogledu se civilna in cerkvena poroka ne razlikujeta, saj obe izključujeta

⁵ Konzervativna stranka trdi, da je novi zakon povzročil močan družbeni konflikt in nepotrebno pravno težavo. Stranka prav tako zatrjuje, da Zakon 13/2004 denaturalizira »temeljno institucijo družine«, s tem ko spreminja »družbeno in pravno institucijo družine«, ki jo sestavljata moški in ženska, s tem pa je v nasprotju z ustavnim konceptom takšne zveze.

⁶ Sedmi člen določa: »Kadar je ženska poročena z drugo žensko in ni pravno ali *de facto* ločena, lahko ob rojstvu partnerkininega otroka v matični register vpiše tudi sebe.« (BOE 65, 16. 3. 2007. P.11253)

⁷ Ministrstvo za pravosodje dovoljuje, da gejevski pari v matično knjigo vpišejo otroke, ki se rodijo nadomestnim materam.

⁸ Basteiro (2009). María Luisa Muñoz se je leta 1971 pri petnajstih letih poročila po romskem običaju. Njen status poročene ženske je naveden v večini pravnih dokumentov, a ko je želela pridobiti vdovsko pokojnino, so španske socialne službe njeno zahtevo zavrnile. Njen primer je prišel do Evropskega sodišča za človekove pravice. Sodišče je podprlo stališče španske vlade.

del državljanov. Linearna zgodovina dosežkov na področju enakosti se pravzaprav konstruira prav na ta način – kot da bi obstajal svetovni trend, ki se reproducira v različnih kontekstih.

Če natančneje pogledamo področje pravic lezbijk in gejev v Španiji, je bila dekriminilizacija homoseksualnosti prvi korak. Sovpadel je z odstopanjem od Zakona o družbeni nevarnosti (1978) in odpravo javnega pohujšanja v Civilnem zakoniku (1988). Protidiskriminacijski zakoni so začeli veljati z novim Civilnim zakonikom (1995), ki je ščitil svobodo spolne usmerjenosti državljanov in državljanek (členi 510, 511, 512).

Priznanje pravic gejevskih in lezbičnih parov sega v čas prvih sodnih odločitev, nastanka partnerskih registrov (1994) in regionalnih zakonov o civilnem partnerstvu, ki so začeli veljati konec devetdesetih let. V devetdesetih in v prvih letih naslednjega desetletja je med centralno, regionalno in lokalno sfero vladalo neravnotežje. Čeprav na državni ravni ni bilo zakonov o gejevskih in lezbičnih zvezah, je nastalo dvanajst regionalnih zakonov o civilnem partnerstvu.⁹ Uveljavile so se tudi lokalne politike, ki so upoštevale iniciative glede intersekcije spola in spolne usmerjenosti. Neravnotežje se je spremenilo z zadnjim korakom v formalnem izenačevanju gejev in lezbijk s heteroseksualci: z legalizacijo zakonske zveze med istospolnimi osebami s spremembami Civilnega zakonika, ki jih je prinesel Zakon 13/2005 (Platero 2007 b).

Sklenitev zakonske zveze med istospolnima osebama je neizogiben korak naprej v boju za državljanske pravice (Auchmuty 2004: 103, Platero 2004). Kljub temu pa je ne bi smeli predstavljati kot nekaj linearnega in globalnega, brez kulturnih in zgodovinskih posebnosti. V tem pogledu se uporabljata ar-

gumenta modernosti in pripadnosti zahodnemu kulturnemu okviru. Omenjeni korak na ta način predstavljajo tudi v državah Južne Amerike, kjer Španijo vidijo kot vzor. Še več, ko smo si izbojevali pravico do sklenitve zakonske zveze za geje in lezbijke, noben drug politični cilj ne zmore več sprožiti podobne mobilizacije. Zdi se, da je družba prepričana, da je »gejevsko in lezbično vprašanje« zdaj rešeno, to pa vpliva tudi na zastoj lgbt zahtev. Po letu 2004 je vodilno vlogo prevzelo gibanje za pravice transspolnih oseb, a ni bilo enako vidno in ni sprožilo toliko javnih razprav (Platero 2009).

Če se ozremo nazaj, je razprava o civilnem partnerstvu v devetdesetih vključevala analizo posledic zakonske zveze za ženske in vprašanja, ali gre za družbeni sporazum, ki od žensk zahteva ekonomsko, seksualno in čustveno razpoložljivost moškim (Jonásdóttir 1993), ter analizo socioloških sprememb, ki jih prinašajo nove vrste družin, in pravice homoseksualnih ljudi do poroke (Meil Landweling 2003). Prav v devetdesetih so se okrepile zahteve po pravici do civilnega partnerstva in to je gejem in lezbijkam prineslo vsaj nekaj pravic, ki so pripadale poročenim parom. Prva omemba zakonske zveze med osebama istega spola sega v leto 1991, ko je Združena platforma (ustanovile so jo lezbične feministične skupine) kritizirala tako državno reguliranje odnosov kot tudi diskriminacijo, ki je posameznim skupinam onemogočala dostop do te institucije (Pineda 2008).

Civilno partnerstvo je bila glavna zahteva od devetdesetih do leta 2002, ko jo je v novih političnih okoliščinah in zaradi novih priložnosti nadomestila zahteva po istospolni poroki. Civilno partnerstvo se tako zdi prvi pogoj oziroma prehodna strategija. Odločilno pri tem je bilo, da so bili gejevski aktivisti in lezbične aktivistke vidni člani in članice političnih strank, saj so bili vodilni pri zahtevah po poroki za homoseksualce. Prav tako sta bili odločilni pomembnost in medijska navzočnost organizacij, ki podpirajo istospolne zakonske zveze. Dodatni elementi so bili politična polarizacija kot posledica razprav o istospolnih zakonskih zvezah, to, da so si posamezne politične stranke prisvajale diskurze družbenih

⁹ V kronološkem zaporedju: Katalonija (Zakon 10/1998 in poznejša reforma z Zakonom 3/2005), Aragonija (Zakon 6/1999), Navarra (Zakon 6/2000), Valencija (Zakon 1/2001), Madrid (Zakon 11/2001), Balearski otoki (Zakon 18/2001), Asturija (Zakon 4/2002), Andaluzija (Zakon 5/2002), Kanarski otoki (Zakon 5/2003), Extremadura (Zakon 5/2003), Baskija (Zakon 2/2003) in Kantabrija (Zakon 1/2005).

gibanj, in uveljavitev pravic homoseksualcev v nekaterih evropskih državah in tudi drugje po svetu (Platero 2007 b).

Tako lahko ugotovimo, da boj za istospolno poroko poteka v binarni razpravi, v kateri si lahko le za ali proti, brez možnosti za kritičen premislek (Butler 2002). To se je zgodilo tudi v kontekstu španske politične agende. V resnici feministična kritika iz osemdesetih in devetdesetih ni bila vključena v razpravo o novi instituciji, feminizem pa je zahtevo za istospolno poroko kljub temu podpiral kot sinonim za formalno enakost. Nekateri kritični queerovski glasovi so nakazovali drugačne smeri, na primer problematiziranje privilegija institucije družine in izbire zakonske zveze kot primarne teme boja, a to ni imelo takšnega učinka in pomena kot v drugih državah (cf. Katalonsko lezbično feministično skupino¹⁰).

Pri večini političnih akterjev liberalni pristop do enakosti sledi formalni enakosti, ki je cilj sama po sebi. Celotni, ki so ostro nasprotovali spremembam Civilnega zakona, priznavajo, da so homoseksualci državljani, katerih zveze je treba nekako priznati,¹¹ čeprav morajo biti urejene drugače kot pri heteroseksualni večini. Konzervativni diskurz uporablja logiko enakosti, po kateri obstajajo določene pravice za večino, drugim pa je treba pravice določiti posebej, s posebnimi ukrepi. To vključuje perverzno vizijo identitetne politike, po kateri istospolni politični subjekt zahteva posebne ukrepe (kot nekakšna kvazietnična skupina), prav kakor druge »manjšine«, kot so ženske, samski ljudje, imigranti in prostitutke, tako da ne ogrožajo heteronormativnega *statusa quo*.

Čeprav zahteve za istospolno poroko nikoli niso bile soglasne, so zahtevo lgbt organizacij predstavljali kot univerzalno in monolitno, kot taka pa je bila tudi vključena v programe političnih strank, ki so sodelovale pri konstrukciji tega vprašanja kot dominantnega, ki je zasenčilo vsa druga. Večina kritik istospolne poroke prihaja od queerovskih in feminističnih posameznikov in posameznic ter skupin, ki imajo istospolne zakonske zveze za nepriljubljen cilj, ki le še utrjuje univerzalistične vrednote (npr. monogamnost, kohabitacija in potreba po privilegiranju določene vrste odnosov), namesto da bi jih problematiziral. Vendar te kritike niso vplivale na nastanek kakšne alternative istospolnim zakonskim zvezam.

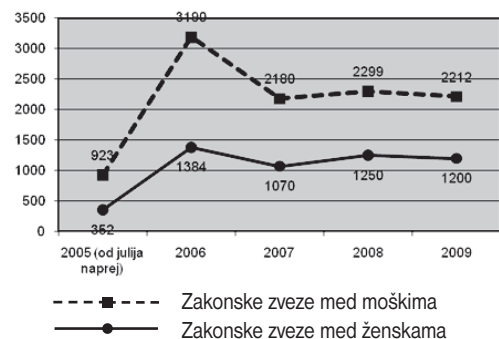
Razen pričakovanih izjem katoliške cerkve in najbolj konzervativnih skupin ni bilo večjega zavračanja priznavanja gejevskih in lezbičnih zvez. Vendar pa ni nobenega konsenza o tem, ali to priznavanje odseva spremembe v družbi in nastajanje modelov, ki bi bili alternativa prisilni heteroseksualnosti.

NEKAJ STVARI V RAZMISLEK

Če iščemo podatke o sklenitvi zakonskih zvez od julija 2005 do konca leta 2009, bomo ugotovili, da so zaradi pomanjkljive digitalizacije nepopolni. Razpoložljivi podatki za to obdobje pa kažejo, da je istospolnih zakonskih zvez manj kot 2 %, četudi je institucija zakonske zveze v krizi.

Če pogledamo podatke za čas med letoma 2005 in 2009, se takoj pojavi nekaj vprašanj.

Graf 1: Istospolne zakonske zveze v Španiji (2005–2009).

¹⁰ Stališče skupine »Grup de Lesbianes Feministes de Catalunya« do istospolne poroke je jasno izraženo v njihovem manifestu iz leta 2004 z naslovom »Mas enllà del matrimoni« (»Več od poroke«; na voljo je na njihovi spletni strani www.lesbifem.org/textos/matrimoni/matrimoni.html; 25. 7. 2010).

¹¹ Recimo v govoru predstavnice ljudske stranke Ane Torne Pardo med zadnjo razpravo ob sprejemanju zakona, ki je spremenil Civilni zakonik glede pravice do sklenitve zakonske zveze, v kongresu 30. junija 2005.

Zakaj je istospolnih zakonskih zvez samo 2 %, torej občutno manj od napovedi lgbt organizacij? Zakaj se lezbijke poročajo manj? Ne preseneča pa, da se večina parov poroči v večjih mestih. Po bumu istospolnih porok leta 2006 je trend v splošnem upadel – kako naj torej interpretiramo te podatke? Če upoštevamo narodnost, je znano tudi, da je pri istospolnih zakonskih zvezah dvakrat več parov, v katerih je eden od partnerjev tujec, kot pri različnospolnih zakonskih zvezah, še posebej pri moških.

Niso se uresničile napovedi, da bo istospolno zakonsko zvezo sklenilo 5–10 % populacije. Kot je zapisal David Berna (v Sanmartin 2010), »so bile ocene organizacij takrat politične in niso preveč temeljile na realnosti.« Opozoril je, podobno kot vrsta drugih avtorjev in avtoric, da istospolni pari nemara ne potrebujejo takšnega državnega ali družbenega priznavanja svojih zvez. Po drugi strani pa je zavračanje poroke lahko tudi posledica težav, ki jih imajo ljudje z javnim izražanjem svoje spolne usmerjenosti. To za lezbijke velja bolj kot za geje in v ruralnih okoljih bolj kot v anonimnosti velikih mest. Pri lezbijkah se kombinacija seksizma in homofobije kaže v posebnih oblikah zatiranja, ki ima intersekcijski učinek ter povečuje diskriminacijo in nevidnost. Drugim se zdi, da jim sklenitev zakonske zveze ne prinaša nobenih ugodnosti ali privilegijev, ki jih ne bi imeli že kot posamezniki in posameznice oziroma z zakonodajo, ki ureja partnerstva, ali pa se jim zdi, da ni poroka vredna stroška.

Ti podatki kažejo, da moramo biti pozorni ne samo na simbolne in konkretne spremembe, ki jih prinaša istospolna poroka, ampak tudi na druge strukturne neenakosti. Moški se v celotnem obdobju, za katerega imamo podatke, poročajo pogosteje. Gejevske poroke imajo dvotretjinski delež med vsemi istospolnimi porokami. Podatki kažejo še, da je velik tudi delež porok, pri katerih je eden od partnerjev tujec, to še posebej velja za gejevske poroke. Analiza spola, migracij, narodnosti, starosti, družbenega razreda ipd. lahko pomaga razumeti posebne učinke istospolne poroke, to pa je nujno za razumevanje stvarnosti in norm, ki veljajo za naravne (Platero 2007 a). Zato

ne smemo preučevati samo podrobnosti, ki so povezane z intersekcionalnostjo, ampak tudi strukturne razmere, ki omogočajo večjo pogostost gejevskih porok od lezbičnih, moramo pa se tudi vprašati, zakaj istospolna zakonska zveza bolj koristi gejem kot lezbijkam. Kako družbene norme privilegirajo določene lastnosti, povezane z razredom, starostjo, življenjem v večjih mestih, telesnimi zmožnostmi ipd.?

S poroko je povezana tudi reforma zakona o razvezi zakonske skupnosti, ki je prav tako nastala leta 2005 in omogoča lažjo in hitrejšo ločitev. Obe reformi zakonsko zvezo torej spreminjata v institucijo, ki jo regulira država, jo je pa tudi lažje razdreti. Nekateri menijo, da gre bolj za reguliranje in priznavanje odnosov kot pa za prednosti preproste poročne pogodbe, ki so vezane na lastnino in koristi.

Povečevanje števila razvez zakonskih skupnosti se je z gospodarsko krizo upočasnilo. Pri istospolnih parih je enoodstoten in ima podobno spolno distribucijo kot poroke. Znižanje stopnje razvez med gospodarsko krizo mnogi pripisujejo temu, da isto- in različnospolni pari zaradi gospodarskih težav morajo ostati skupaj, saj imajo hipoteke in zaradi krize na nepremičninskem trgu ne morejo prodati svojih hiš. Posledice istospolnih razvez pa še niso bile dobro raziskane. Ne smemo pozabiti, da so podatki, s katerimi razpolagamo, nepopolni, tako glede porok kot tudi razvez. Ob tem pomanjkanju podatkov in analiz je treba na poroke in razveze pogledati s kompleksne perspektive, ki vključuje vprašanja narodnosti, migrantskega statusa, družbenega razreda, starosti, kraja bivališča, dostopa do dobrin ipd. Vse to nam lahko pojasni razloge, ki vplivajo na to, da se istospolni pari poročajo ali pa ne oziroma se ločujejo ali pa ne. Te podatke potrebujemo, da bi razumeli učinek, ki ga ima načrtovanje politike na ljudi. Pomen, ki ga nosilci interesov pripisujejo zakonodaji, ima življenjske posledice za ljudi (Bacchi 2009, Bordo 2003, Sullivan 2001, Wendell 1996). Način, kako ustvarjamo javne politike in diskurzivne reprezentacije, ki so njihov del, zelo vplivajo na nastajanje subjektivitet, odnose med spoloma in na umestitev teles v družbenem prostoru (Butler 1993).

NEKAJ SKLEPNIH PRIPOMB

Istospolna poroka je pomembna zakonodajna sprememba in posledica posebnega konteksta produktivnih razprav. Kot političen ukrep je videti nevtralen, kot da ni pomembno, ali gre za ženske ali moške pare, domače ali tuje, mestne ali podeželske. Pod povečevalnim steklom kritične intersekcijske in družbenospolne analize pa se razkrije namen, da bi zanemarili razlike med spoloma, družbenimi razredi, narodnostmi, starostjo ipd. Če za primer vzamemo položaj lezbijk, bomo videli, da se izhodiščna točka ne razlikuje niti v družbenem smislu, kjer ima homofobija poseben pomen, niti v ekonomskem smislu, kjer je razlika med ženskami in moškimi še zmeraj precejšnja. Večina teh vprašanj ne opazi, saj se liberalni pogled na enakost konča pri (formalnih) enakih možnostih za vse skupine – in to je dovolj. Popravljanje neenakosti se temu pristopu zato zdi nepotrebno. Družbeno in intersekcijsko izključevanje, ki so mu priče na primer lezbijke, priseljenci in ljudje, ki ne živijo v velikih mestih, torej ni prepoznano, kot tudi ne specifične težave javnega izražanja seksualnosti. Prav tako si lahko mislimo, da se elementi, povezani z družbenim razredom, migracijo in spolom, prepletajo in da bi bila potrebna analiza njihovega medsebojnega učinkovanja, če bi želeli opazovati neželene posledice, ki jih povzroča Zakon 13/2005.

Zakonska zveza je javna manifestacija kompromisa, je pa tudi verski zakrament, družbeni in pravni status, ki ima psihološke in moralne razsežnosti. Pravzaprav zaradi katoliške tradicije katoliške vrednote pogosto napak zamenjujemo s civilnimi. Monogamnost in kohabitacija kot katoliški vrednoti, na primer, zaradi transferja vrednot postaneta ključna elementa zakonske ureditve – in istospolna zakonska zveza temelji na istih vrednotah. Še druga oblika kompromisa, tokrat ekonomska, se kaže v sedanjem stanju gospodarske krize: hipoteke. Veliko parov, tudi istospolnih, veže ne le monogamnost, ampak tudi skupna hipoteka. Kriza jim tako preprečuje, da bi se ločili, kadarkoli bi hoteli.

Catherine Donovan (2004: 25) pravi, da je zakonska zveza pogodba, ki zagotavlja privilegiran ekonomski in pravni status, ki utrjuje neenakosti med posamezniki in posameznicami zaradi organiziranja njihovega zasebnega življenja pred državo. Gre za institucijo, ki ima tako problematično in nasilno zgodovino, da bi morali biti do nje previdni in jo nenehno problematizirati. Predstavlja nekakšno idealno ljubezen, ki vsebuje vrsto potencialnih tveganj za ženske in tiste, ki so v zvezi neenaki, na primer za imigrante nasproti domačinom ipd. Koncept »ljubezni« je izpodrinil pomembne vrednote, kot so religija, morala in tradicija, in prav ideja ljubezni upravičuje podrejenost enega subjekta drugemu.

Poleg tega to, da imajo istospolni in različnospolni poročeni pari enak pravni status, še ne pomeni, da se lgbt ljudje ne srečujejo več z diskriminacijo ali da so geji in lezbijke zdaj kar naenkrat prvorazredni državljani. Še zmeraj obstaja razlika med prvorazrednimi in drugorazrednimi istospolnimi osebami, ki je povezana z njihovo umeščenostjo v družbo in z možnostmi, ki jih imajo za obstoj in izbiro znotraj naše družbe. Istospolna zakonska zveza je torej predstavljena kot sredstvo za doseg formalne enakosti, ki pa je pristransko glede spola in osebnih okoliščin, ki so v intersekciji in jih doslej še nismo dovolj preučili. Očitno je, da je treba učinke zakona oceniti *ex ante*, saj s tem predvidimo neželene posledice in izboljšamo načrtovanje javnih politik.

Skratka, španski institut istospolne zakonske zveze razkriva različna izhodišča, ki jih imajo različni subjekti v družbi – subjekti, ki so umeščeni v določen družbeni razred, spol, narodnost, starost, seksualnost ipd. – in izhaja iz predpostavke, da bo en zakon zadostil vsem potrebam. Da bi to predpostavko lahko dokazali, bi bilo potrebnih še več raziskav o razlogih, zaradi katerih se moški in ženske poročajo in ločujejo. Prav tako je treba preučiti, kako se te razprave pojavljajo ali zanemarjajo v diskurzih različnih nosilcev interesov in kako vplivajo na načrtovanje politike.

Prevedel: Andrej Zavrl

VIRI

- AUCHMUTY, R. (2004), Same-Sex Marriage Revived: Feminist Critique and Legal Strategy. *Feminism & Psychology*, 14, 1: 101–126.
- BACCHI, C. L. (2009), *Analysing Policy: What's the problem represented to be?*. Frenchs Forest, N. S. W.: Pearson Education.
- BASTEIRO, D. (2009), Una española lleva a Estrasburgo el derecho de las gitanas a una pensión. *Público*, 26. maj 2009.
- BORDO, S. (2003), *Unbearable Weight: Feminism, Western Culture, and the Body*. Deseta jubilejna izdaja. Berkeley: University of California Press.
- BORRILLO, D. (2009), *El matrimonio gay: Termómetro de la modernidad*. [Http://www.mediapart.fr:80/club/blog/daniel-borrillo/140809/el-matrimonio-gay-termometro-de-la-modernidad](http://www.mediapart.fr:80/club/blog/daniel-borrillo/140809/el-matrimonio-gay-termometro-de-la-modernidad) (14. 8. 2009).
- BUTLER, J. (2002), Is kinship always already heterosexual?. *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*, 13, 1: 14–41.
- (1993), *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of »Sex«*. New York: Routledge.
- CALVO, K. (2005), Matrimonio homosexual y ciudadanía. *Claves de la razón práctica*, 154: 32–40.
- DONOVAN, C. (2004), Why Reach for the Moon? Because the Stars aren't Enough. *Feminism & Psychology*, 14, 1: 24–29.
- FORCADA, M. F. J., (2005), Las últimas reformas legales en España sobre el derecho a contraer matrimonio y en materia de separación y divorcio. Puntos de reflexión. *Aequalitas*, 17: 27–37.
- Ipsnoticias. [Http://www.ipsnoticias.net/print.asp?idnews=34585](http://www.ipsnoticias.net/print.asp?idnews=34585) (16. 8. 2010).
- JÓNASDÓTTIR, A. (1993), *El poder del amor: Le importa el sexo a la democracia?* Madrid: Cátedra.
- MEIL LANDWELING, G. (2003), *Las uniones de hecho en España*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas (201).
- NAVARRO CASILLAS, I. (2005), *Diario de sesiones del Congreso de los Diputados*, 30. junij 2005, 103: 5221–5222.
- OSBORNE, R. (2004), Del padre simbólico al padre real: La función paterna desde la modernidad. V: Concha, A. de la, Osborne, R. (ur.), *Las mujeres y los niños primero (Discursos de la maternidad)*. Barcelona, Madrid: Icaria, UNED (259–282).
- (2008), Entre el rosa y el violeta (Lesbianismo, feminismo y movimiento gay: Relatos de unos amores difíciles). V: Platero, R. (ur.), *Lesbianas. Discursos y representaciones*. Barcelona: Editorial Melusina (85–105).
- PINEDA, E. (2008), Mi pequeña historia del lesbianismo organizado en el movimiento feminista de nuestro país. V: Platero, R. (ur.), *Lesbianas. Discursos y representaciones*. Barcelona: Editorial Melusina (31–60).
- PLATERO, R. (2009), Transexualidad y agenda política: Una historia de (dis)continuidades y patologización. *Política y Sociedad*, 46, 1: 105–126.
- (2007 a), Love and the State: Gay marriage in Spain. *Feminist Legal Studies*, 15, 3: 329–340.
- (2007 b), Entre la invisibilidad y la igualdad formal: Perspectivas feministas ante la representación del lesbianismo en el matrimonio homosexual. V: Rodríguez, F., Simonis, A. (ur.), *Cultura, Homosexualidad y Homofobia*. II. zv. Amazonia: Retos de visibilidad lesbiana. Madrid: Laertes (85–106).
- (2004). *Los Marcos de Política y Representación de los Problemas Públicos de Lesbianas y Gays en las Políticas Centrales y Autonómicas (1995–2004): Las Parejas de Hecho*, Departamento de Métodos de Investigación y Teoría de la Investigación, Facultad de Ciencias Políticas y Sociología de la Universidad Complutense de Madrid.
- ZAPATERO, J. L. (2005), *Diario de sesiones del Congreso de los Diputados*, 30. junij 2005, 103: 5228.
- SANMARTIN, O. (2010), El 2 % de las bodas son homosexuales. *El Mundo*, 29. junij 2010, str. 18.
- SULLIVAN, S. (2001), *Leading across and through skins*. Bloomington: Indiana University Press.
- WENDELL, S. (1996), *The Rejected Body: Feminist Philosophical Reflections on Disability*. New York: Routledge.